

Studien zur vergleichung der ugrofinnischen und indogermanischen sprachen — von Nikolai Anderson. Dorpat 1879. — 320 l., 8-ad r.

E munkának czíme nagy vészt hirdet az altaji összehasonlító nyelvtudománynak. Ugyancsak szétrombolással vagy tetemes megcsonkítással fenyegeti az által, hogy az altaji nyelvesaládból egyik csoportot kiszakítván, azt egy másik nyelvesaládhoz törekszik szorosabban hozzákötöni: t. i. az ugor (szerinte ugro finn) nyelveket az indogermán nyelvek családjához. S a fennírt munka korántsem valamely vakmerő kísérlet, mely csupa tájékoztatlan-ságból eredve, egy-két nyomon elindulva a nyelvrokonítás első ajánlkozó lehetőségének neki megy s merész képzelettel és önalkotta furfangos módszerrel kerítvén és fűzvéen össze az adatokat, a bizonyításnak erőszakosan kivívott sikerével meg akar lepni. Szerzője nagy tudományos készüllettel fog hozzá; jól ismeri az ugor nyelveket, a mennyire ezek ismerete csak hozzáférhető volt neki — s másrészt talán még jobban az indogermán nyelveket, valamint a mindkét rendbeliekre vonatkozó nyelvészeti szakirodalmat (a legújabb magyar munkákat sem véve ki); kutatatása mind két részén gondos és lelkiismeretes; egyes részletek megítélésében általában tartózkodó, sőt némelykor talán túlságosan scrupulosus is. Ilyen munka teljesen megérdemli, hogy komolyan foglalkozzunk vele, — s ha mégsem fogadhatjuk el az általa kihozott végeredményt, a melyet bizonyításai czélul vetnek, kell hogy általában jól tájékozott kutatásában és gondos bizonyító eljárásában mégis tévedések és hibák lappangjanak, a melyek fölfödözése ránk nézve csak tanulságos lehet.

Mindenek előtt meg kell jegyezni, hogy Anderson korántsem vonja kétségbe az ugor nyelveknek szorosabb egymáshoz tartozását vagyis hajdani egységét, s másrészt az indogermán nyelvek külön voltát s egyazon alapnyelvből való eredését. E tekintetben nagyon különbözik pl. Fogarasinktól, ki az egy magyar nyelvet alkalmilag indogermán nyelvekkel hasonlította össze, de meg altaji nyelvekkel s köztük akár ugor nyelvekkel is, mintha nyelvesaládok és családbeli csoportok közt semmi válaszfalak nem léteznének. Szerzőnk csak arra a nézetre jutott, hogy a mindkét félbeli nyelvek hajdani egységei (ugor és indogerman alapnyelvek) még

régibbkori egységben találkoznak össze vagyis egyazon ős-alapnyelvnek (ugor+indogermán) ágainak tekintendők. Hogy e nézetnek tüzetes bizonyítására vállalkozott, föltételezi, hogy előbb bizonyos nyomok alapján az ugor-indogermán ősrokonság lehetőségét illetőleg biztató hitet szerzett magának. Könyve értesít is arról, hogy miket nézett ő ily biztató nyomoknak, s ezeket, minthogy egyszersmind egész nézetének alapjai is, immár szorosabban meg kell vizsgálnunk, vajjon csakugyan eléggé nyomósak is.

Ugor-indogermán ősrokonságot már Anderson előtt is sejtettek egyes tudósok, bizonyos szókinszbeli egyezéseknél fogva, melyeket egyes ugor (kivált a finn és lapp) nyelvek és indogermán nyelvek (különösen a germán és a letto-szláv nyelvek) közt találtak. Habár ezeknek nagy részük világosan kölcsönvételeből erednek mutatkozott, mégis akadtak olyanok is, melyekre nézve a közösségnek e magyarázata nem látszott elfogadhatónak, nem tekintve hogy egyes esetekben a kölcsönvételek szoros bizonyítása sem ajánkozott egykönnyen. Effélék alapján kifejeztek egy lehető finn-indogermán rokonságra nézve fölmerülő sejtelmeket, pl. Grimm Jakab (*Geschichte der deutschen sprache*-ban és másutt) és Diefenbach L. (*Gotisches wörterbuch és Origines Europaeae*) — de mégis nagyon kétkedőleg és tétovázólag, a mint nem is lehetett máskép, minthogy az ugor nyelvek akkori ismerete mellett, nem is volt módjukban, a dolog tüzetes vizsgálatába bele ereszkedni. De követték őket újabbak is, részint egyes finn (ugor)-indogermán egyezések alkalmi fölhozásával (Lönnrot: finn szótárában, Donner: *Vergl. wörterbuch der finnisch-ugrischen sprachen*), részint egyenes állítással (*Europaeus*, ki főleg a számnévek elemzésére építi a finn-ugor+indogermán rokonság fölvetését). Anderson tehát csak fölvette a már megpendített kérdést, s első vállalkozott reá, hogy vele tüzetesen foglalkozzék, a mit elődei csak úgy odavetőleg vagy tétovázó sejtellemmel érintettek, — kivéve az egy *Europaeust*, a ki a kérdéses rokonságot erősen állítja, de egyszersmind bizonyításában oly egyoldalú s e mellett rokonságok fölvetelével oly túlsapangó,¹⁾ hogy állítása e kérdésben nem igen

¹⁾ Nem régen újra kiadta számnév-hasonlító táblázatait, e czím alatt: «*Die Stammverwandtschaft der meisten Sprachen der alten und australischen Welt. Bewiesen von D. E. D. Europaeus.*» St.-Petersburg.

számba jöhetett. De ha átvette is tőlük a kérdést, Anderson, úgy hiszem, mégsem vezéreltette magát csupán csak elődeinek tekintélye által, midőn ugyancsak az ugrofinn + indogermán ősrökönségről való előleges hitet magáévá tette; hiszen maga is észreveszi Europaeus egyoldalúságát és hamarkodását (13. l.), s másrészt elismeri Thomsen-nek a finn (és lapp) + germán szóegyezéseket illető kutatásainak eredményét, a mely pedig az, hogy ez egyezések általán véve nem rokonságból, hanem kölcsönvételtől erednek (16. l.); hasonlóképen elismeri a magyar-szláv egyezéseknek kölcsönvételtől eredését, a mint ezt Miklosich mutatta ki (16. l.).

Ezek szerint úgy látszik, hogy A. főleg egyes ugrofinn + indogermán egyezésekből indult ki, melyek sehogysem látszanak kölcsönvételtnek, a milyeneket maga Thomsen, munkája («Einfluss der germanischen sprachen auf die finnisch-lappischen») előszavában hoz föl néhányat «als beispiele von wortübereinstimmungen, die vielleicht auf eine stammverwandschaft mit den indogermanischen sprachen hinweisen könnten», pl. finn *küle-*, cser. *kol-*, zürj. *kil-*, m. *hall-* (stb.) és indog. *kru-*, audire (lat. *cluo*, gör. *κλώω*) | finn *nimi* (lapp *nabma*, *namma*), vog. *näm*, osztj. *nem* stb. és szkr. *nāman* (ószláv *imę*, e h. *nimę*) «nomen» | finn *vesi* (tő *ved-*), mord. *ved* stb. és az indog. *vad-* v. *ud-* gyökszó származékai (szkr. *udan*, szláv *voda* stb.) | finn *mesi* (tő *med-*), mord. *med* és szkr. *madhu* (gör. *μέδου*, szláv *medъ*) stb. S ehhez hasonló még többet találhatott, pl. finn *pöle* fél, oldal és szláv. *polъ* latus, ripa, dimidium (*polovina* dimidia pars) (And. 183.) | m. *szer* ordo, series, oszt. vog. *sér* ordnung, regel, art, finn *sarja* series, ordo: lat. *series* (*sero* reihen, fügen, *sertum* kranz; gör. *εἶρω* reihen) (And. 192).

De nagyobb súlyt, mintsem effélékre, fektet Anderson arra, hogy az ugrofinn és indogermán *n é v m á s*-töket lényegesen egyezőknek találja; ezt pedig rendkívül fontosnak tartja a rokonság megállapítására, tekintve hogy e szók (a «form- v. deute-wurzeln») a nyelvalkotás legrégebb korából valók s egyszersmind a nyelvalkok képzésére főfölképen szolgáltatják az anyagot; a mihez hozzájárul, a mit Pott emelt ki, hogy tartalmi ürességüknél fogva, úgy mint a pusztá grammatikai alakok, igen maradandók s másrészt nem alkalmasak a kölcsönvételre (And. 28). Anderson ezért bemutatja először az ugor (ugrofinn) *s z e m é l y - n é v m á s o k a t* és személyragokat (29—32. l.), s kivonja belőlük az alaptő-alakokat:

1. szem. *ma-na* («vagy talán már magashangú *menä*, *minü*»); 2. szem. *ta-na* («vagy talán helyesebben *tuna*, a miből aztán *tüna*, *tinä* lett»); 3. szem. *sa-na*, *san* («vagy lehet hogy *savan*, *sava'* — az ugor [azaz vog.-oszt. és magy.] *sava* alapalak szerint»). Ezeknek megfelelnek az indog. 1. *ma* (a nominativuson kívül, casusokban; némely nyelvben *n*-végű tö: pl. zend. *mana*, lit. *manęs*, ószl. *mene* gen.-alak); 2. *tva* (nom. *tvam* e h. *tuam*, v. ö. dór *τῶν*); 3. *sva* (*sava*). — Itt mindjárt meg kell jegyeznünk, hogy Anderson az ugor-finn személynévmásokat úgyszólván indogermán szemüvegen keresztül nézte, s alapalakjait nem határozta meg egészen elfogulatlanul. Nyilván csak az eleve fölvelt finn-indog. ősrökönység kedvéért veszi föl, hogy *tana* «helyesebben *tuna*», a mi jobban illik az indog. *tva*, *tu* (*tvam*, *tuam*)-hoz; pedig szintoly joggal volna a *mana* is «helyesebben *muna*» (v. ö. lapp 1. *mon*, 2. *ton* v. *mun*, *tun* | mord. *mon*, *ton*; cser. *meń*, *teń* v. *miń*, *tiń*, v. *möh*, *töh*; finn *minä*, *sinä* e h. *tinä*, v. *minu-*, *sinu-*; votj. *mon*, *ton*; zürj. *me*, *te*), a mely *muna* meg kevésbé jól illenék az indog. alakokhoz. De ha minden praecoccupatio (azaz további rokonítás czélzata) nélkül keressük az ugor személynévmások alapalakjait, nem is azt találjuk hogy (úgy mint az indogermán alakok) mélyhangú vocalissal veendő föl (pl. *a*-val: *mana*, *sava*), hanem magashangúval pl. 1. 2. *me*, *te* (*m₃*, *t₃*), illetőleg *mene*, *tene* (*m₃n₃*, *t₃n₃*) (döntő e tekintetben a jobban conservált vocalisatióval bíró finn, cseremis, magyar nyelvek egyezése; a mord. *mon*, *ton*-nak is fölmerül még az eredeti magashangúsága a *mońden*, *tońdet* ablativus-alakban, mely különben *mondin*, *tondıt* v. *mondon*, *tondot*-nak hangzanék; sőt részben mutat még a vog.-oszt. is magashangú alakot: osztlirt. *ma*: dat. *menem* | vogB. oszt. *näń*, *veń* «tu»). Szintígy a 3. szem. névmástöt is (a vogB. *tüu*, osztlirt. *teu*, magy. *öv-*, finn *häne* szerint) magashangúnak kell fölvennünk (tehát nem *sava*-nak, hanem *seve*-nek, illetőleg nem *sana*-nak, hanem *sene*-nek). De meg nem is *s*-vel vehető föl ennek eredeti alakja, hanem *t*-vel (vagy akár *d*-vel, mindenesetre dentalis explosívával) a vog. oszt. *tüu*, *teu* szerint. Anderson a jobban indogermán-féle *s*-es alakot csak arra alapítja, hogy a vogul-osztjáknak a korántsem természetes *s*: *t* (spirans: explosiva)-féle hangváltozást tulajdonítja, azt vélvén, hogy a finnben egy olyan kezdő *s*-ből, mely előbb *t* volt, alig vált volna *h* (szerinte tehát pl. a vog. oszt. *tengere* «egér» csak az eredetibb

senger-ből lett, a melyből egyszersmind a *f. hiire* indúlt ki). Erre csak azt kell mondanunk, hogy de bizony nem tudjuk s Anderson sem tudhatja, hogy mennyi idő kellett a finn nyelvnek, hogy egy *s*-et *h*-vá változtasson, s mennyi kellett egy eredeti *t*-nek *s*-be való átmenetelére. De tudjuk, hogy a finn nyelv akár idegen (tehát nem ősidők óta bírt) szóban a sziszegőt *h*-vá változtatta (*hambasa fog* = lit. *žambas*, *hanhe lúd* = lit. *žansi-s*), pedig itt az idegen nyelv sziszegője tudvalevőleg explosivából vált (*q*); tudjuk, hogy a finnben néha még megvan az *s*-es alak a későbbi *h*-s alak mellett (pl. *saara* : *haara*); tudjuk, hogy a magyar nyelv ilyen *s* : *h*-s szónak kezdőconsonansát még tovább gyengítette (azaz egészen elejtette: *egere* = *hiire*), a miben szintoly fokú hangváltozás mutatkozik mint eredeti *t* : *s* : *h*-ban, habár az *s*-t is vennők alaphangzónak (*s* : *h* : '). Tehát nincs semmi ok, hogy a finn nyelvben jelenleg található kezdő *h*-t ne vihessük *s*-en át ered. *t*-re vissza, s hogy a hangfejlődés közönséges menetével ellenkezőleg a vog.-oszt. *t* explosivát eredetibb *s* spiránsból válnak tekintsük.

Ezek szerint az ugor és indogermán személynévmasok hasonlóságából voltaképen csak annyi áll, hogy az 1. és 2. személyi tők jellemző alaphangzói *m* és *t*; a 3. szem. névmástői ellenben nem egyeznek valami különösen (indog. *sva* — ugor *teve*; mert *arra* hogy meg az indog. *sva* ered. *tva*-ból vált volna, semmi indiciumunk nincsen). De a hasonlóság mellett egy lényeges eltérést is kell számba vennünk: az indog. *ma*, *tva* csak az egyes-számra szól, s a többes-számra jobbadán más tők kerülnek elé (pl. a szkritban nom. 1. *vajam*, 2. *jujam* vagy 1. *asmē*, 2. *jušmē*; acc. 1. *nas*, 2. *vas*); az ugor nyelvekben csak az egyes-szám alaptői szerepelnek a többes-számban is (pl. finn. *minä*, *sinä*, *hän*: több. *me*, *te*, *he*).

A többi (mutató, kérdő és relativ) névmástökre nézve szerzőnk még jobban föltűnő egyezést talál az ugorfinn és indogermán alakok közt. Az egyes nyelvekbeli adatok szerint, az ugor mutató névmástők ilyen alapalakjait vette föl: 1. *ta* vagy már magashangú *tä*; 2. *to* (v. *tuo*, *tō*), 3. *sa* vagy *sä* (s mellette *sija*, a mi alkalmasint *sa-ja* h. való); 4. *na*. Ezek mellett bővített (erweitert) töket is sorol föl: *tata* v. *tada*, *taka*, *taja*, *tama*, *tana* (*tätä* stb.); *tota*, *toma*, *tona* stb. — Hasonló indogermán mutató tők: 1. *ta* (és *sa*; pl. szkrit *sa*, *sā*, neutr. *tad*; gör. *το*-, szláv *tŭ*, *ta*, *to*, stb.; bő-

vítve: szláv *totü*; *takü* «talis»); 2. *sja* (szkr. *sja-s*, *sjā*, neutr. *tjad*; ófnémet *siu*, több. *siē*, *siō* «sie»); 3. *na* (csak összetételben, s egyes adverbiumban: szk. *nu*, *nū* «most», lat. *nunc* meg *nam*, *nae*). — Kifogásunk lehet megint némely ugor «alapalak» hamaros megállapítása ellen: mélyhangú *ta* nem is vehető föl, hanemha az indogermán hasonlóság kedvéért; szintígy nem *sa*, hanem csak *sä*; ugor *sija* valamint *taja* csak a zürjén *sija*, *taja* után van fölvéve (pedig nagyon is kétes, hogy eredeti-e az ezekbeli *j*; a zürjén hangviszonyok szerint akár régibb *d*-ből válhatott az). — Kellő alap nélkül tulajdonít A. (40. l.) az ugor alapnyelvnek *e* (illetőleg *a* v. *ai*) előképzős töket is (pl. *ata* v. *aita*), melyek szépen illenének a szkr. *ā-sa* (*ai-sa*), *ē-tad* (*ai-tad*)-félékhez. Nem szolgálhat ily fölvétel alapjául a mordvin nyelvnek némely alakja, mely töismétléssel és a kezdő consonans elejtésével keletkezett: mordE *ete* = mordM. *tetü*, meg többes-szám E. *ene* = M. *nenä* (lásd: Mordvin nyelvtan, Ny. Közl. XIII. 56. l., v. ö. 39. l. M. *esa* = E. *sese*, stb.). Még kevésbé vehetők ilyen előképzés bizonyítékainak a m. *ez*, *oz* mutató tök, melyeket A. ugyan helyesen *ed*, *od*-ból valóknak tart (38. l.), de továbbá úgy magyaráz, hogy fölvehető *et*, *ot* alakok hangátvetéssel *te*, *to*-ból keletkeztek. Utalhatok NyK. VI, 34. közlött fejtegetéseimre, hogy az *ez*, *oz*-beli *z* (*d*-ből vált) képzőelem, s az elejéről kopott el a mutató *t* (*ez* e h. *tez*); v. ö. *mi* mellett *mez* (Ug. Szótár 623. l.).

A kérdő (és relativ) névmástök közül Anderson az ugor *ku* (v. *ko*)-t meg a *ki* (v. *ke*)-t találja egyezőnek az indog. *ka* (és *ku*) meg *ki* tövel. Ez utóbbit magashangúnak nevezi, nem vévén tekintetbe, hogy az indogermán vocalis rendszernek nincs meg a mély és magashangúság dualismusa, s hogy a *ki* csak gyengült változata a *ka*-nak («schwächere gestalt des interrogativ-stammes» Curtius, G. Etym.⁴ 481.). Egyébiránt maga A. megjegyzi, hogy az ugor *mi* kérdő töhez az indogermánságban semmi hasonló nem található (43 l.). Annál föltünőbbnek látszik neki a csak néhány ugor nyelvben (finn, lapp, cseremisiz) előforduló *jo* (*ju*) relativ tönek egyezése az indog. *ja*-val. De itt meg elkerülte azt a kérdést, vajjon ez a *jo* valóban az ugor alapnyelvnek is tulajdonítható-e? Hiszen *jo* mellett van *e* is a finnben (észt. *emb-kumb* = *jompikumpi*, finn *ell'ei* és *joll'ei*), s e szerint a *jo* csak a *ko* (*ku*)-nak,

valamint *e* (*je) a *ke* tőnek aránylag későn keletkezett változataül tűnik föl.

Mindezekből látható, hogy egyrészt az ugor s másrészt az indogermán mutató és kérdő tők egyezése lényegben arra szorítkozik, hogy főleg dentalis és gutturalis explosivák a jellemző alaphangzók (kivéve a nem hasonlítható ugor *mi-t*).

De vajjon lehet-e a névmástők ennyi egyezését a nyelvrokonság kiváló bizonyítékának tekinteni? Véleményünk szerint, a névmásoknak az az ajánlásuk, hogy a legrégebb nyelvalkotáshoz tartoznak, nem ér valami sokat; bajos is lesz a «legrégebbiségüket» bizonyítani, sőt csakis «névmásokból» álló nyelvet aligha fogja valaki igazi nyelvnek tartani. Semmi esetre sem juthat nekik nyelvrokonság bizonyítására nézve nagyobb fontosság, mint a többi szókinés egyezésének; sőt bátran azt mondjuk, hogy az utóbbinál kevesebbet nyomnak, épen azon eldicsért nagy jelentésbeli tartalmatlanságuk vagy ürességüknél fogva («ihrer stofflich grossen inhalts-leere wegen» Pott), mely látnivalólag az ő egyezéseket kevésbé jelentőssé teszi, mert jobbra csak egyoldalú, az alaki oldalra szorítókozó. — E mellett számba kell vennünk, hogy névmástők rendszeren egytagú, egyetlenegy jellemző consonanssal való szócskák (ilyenek jelesen az ugor még az indogermán névmástők is) s tekintve, milyen kevés a lényegesen különböző nyelvhangok száma s milyen nagy az átmenetek tapasztalható lehetősége, csakugyan meg kell engednünk, sőt eleve is bizonyosnak tartanunk, hogy nem rokon nyelvek névmástői is csupa vakesetbeli találkozásnál fogva nyertek egyező alakot. Meg kell erről győződnünk, ha egymástól semmi fölismerhető kapcsolatban nem álló nyelvekben csakugyan találunk is ily egyezéseket. A személynévmásokat illetőleg utaltam már ily találkozásokra a Podhorszky «magyar-sinai nyelvhasználtása» ellen írt értekezésében¹⁾; most

¹⁾ Nyelvt. Értek. VII, 2. sz., 9. l.: Sinai *jen* = m. *én*-féle hasonlatok, afrikai nyelvekben: Dinka nyelvben *jën, an* («én») | Bari: *nan* én (meg: *do, ta* «te, ti») | Volof: *man* «én» | Bullom: *jañ* én | Ewe: *nje* én | Odsi és Akra: *n, m* én (plur. *muku mi*) | Hausa: *na, ni* én (*mū mi*) | Káfir: *mina* én, *tina* mi (suff. *mi, ti*). — Kivált megjegyzendők a J u k a g i r nyelv szem. névmásai: 1. *mot*, 2. *tät*, 3. *tudol* (plur. *mît, tît*).

hadd szolgáljak még más, a többi névmásokat illető példákkal: Kanuri nyelvben (Afrika) *áte*, *áni* «közelre mutató»; *atete* ez, *aníte* ezek; *tū* «távolra mutató» (sing.), *tāni* (plur.) | v. ö. kivált az ugor mutatókat; — Jukagir nyelv (Szibéria): *tiñ* közelre, *tañ* távolra mutató; *kinak* «wer», *kanida* «wohin»; — Ainu: *tan* «dieser», *tap* dieses, *i* «jener», *se* «jenes» | v. ö. ugor és indog. nyelveket; — Maori: *tenei* dieser (plur. *enei*); *tena* jener; *tera* jener (plur. *era*). — Aleut nyelv: *kin* «wer» | v. ö. finn *ken*; — Bongo (Afrika): *aná* dieser, *honá* diese; *jeki* wer, *kah* wenn | v. ö. indog. és ugor nyelveket; pl. magy. *ki*, és *ha* «wenn». — Ezenkívül még egy körülményre kell figyelmeztetnem, mely a névmások rokonságbizonyító fontosságát nagyon csökkenti. Azt találjuk néha, hogy még elismert dialectusok is a legfontosabb névmásokban egyes eltéréseket mutatnak: a jakutban pl. nincs meg a közönséges tör. *ne* v. *ni* «mi», hanem *tuoj* «mi» (ez az egész többi törökségben ismeretlen); szintígy van egy különös jakut *kini*, *kin* «ő»; a csuvasban is van eltérőleg *kon* (n. *ku*) «ez» || tavgi-szamójedban: *amañ* dieser hier, *~amanie* dieser da — jurák-szamójéd: *tuki*, és *tiki*, — jeniszeji sz.: *eke* v. *eko* meg *inō*

A mondottak szerint annyi bizonyos, hogy a csupa névmástők bizonyos egyezése korántsem vehető a nyelvrokonság egyik alapbizonyítékának; sőt azt látjuk, hogy ily egyezés értéke általában egészen másodrendű és jelentéktelen. Az egyezés csak a többi szókinsz egyezésével együtt vehető számba, sőt ez utóbbi szerint megítélendő (hogy vajjon valóban történeti-e vagy csupa esetleges találkozás). Fontosságot tulajdoníthatnánk csak a névmás-csoportok egész rendszerében vagy egymás mellett való szereplésükben mutatkozó bizonyos specialisabb egyezési momentumoknak; a milyen pl. az hogy a szkritban masc. fem. *sa*, *sā* mellett van a neutrum-alak *t*-vel *tad* s ugyanezt tükrözi a görög *ó* ἡ *τό*, vagy a gót *sa*, *sō*, *thata*¹⁾; vagy a milyen az, hogy az ugor nyelvekben két gutturalisos kérdő tő (*ko* és *ke*) mellett még egy labialisos magashangú tő (*me* v. *mi*) van.

Az indogermán nyelvudományban még uralkodik az a né-

¹⁾ Anderson (41.) a finn *tū*-nek partitivusában *tüdü* (észt *tēda*) látja az indog. *tad* neutrum-alaknak mását; de ez csak alaki találkozás: a finn partitívus értéke, nagyrészt még mainap is, ablatívus-féle.

zet, hogy a névmástőknek nagy szerepük volt a szóképzésben és szóviszonyításban is. Ehhez képest Anderson is azt véli, hogy ha az ugor és indogermán névmástők annyira egyezők (a mint neki látszik), ily ugor + indogermán egyezésnek a grammatikai alakképzésre nézve is kell mutatkozni. Szerinte ez úgy is van; 54. l. ily állítással lép meg bennünket: «a szóképzésbeli hasonlóságra alább egy egész sor példát hozok föl, melynek számát könnyen tízszerezni lehetne; a mennyire ítélhetek — ist im ugrofinnischen die zahl derjenigen suffixe, welche nach form und bedeutung nicht mit den entsprechenden indogermanischen übereinzustimmen scheinen, im verhältniss zu den identischen eine ganz verschwindend geringe». — Tehát több egyezés volna, mint a mennyit csak kívánnunk kellene. De meg kell vallanom, hogy ez egyezést korántsem látom oly roppant nagynak, mint Anderson. Ő maga 5 képzőt hoz föl, s nem akarom szaván fogni, hogy ennek tízszeres számát mutassa ki. Csak azt jegyzem meg, hogy az «egyezni nem lát-szók» közt igen fontos szerepűek vannak: az ugarság részén pl. a causativ igeképző *-t*, a frequentativ *-l*, *-nd*, *-g*; a reflexiv *-r*, a denominativ *-d* (= magy. *-l*), a momentán (illetőleg intensív v. perfectív) *-m*, *-t*, *k* képzők; a nom. possessoris-féle *-ks* (finn. *-ise*, magy. *-ss*), a fokozó *-mb*, a diminutiv és sorszámnévképző *nd*; meg az indogermánság részén pl. a *-tar* nom. agentis, az *-ant*, *-nt* (participium activi), a nom. verb. *-as*, a fokozó *-jans* és *-tara*.

De lássuk a képzőegyezés legjelesebb eseteit, melyeket Anderson fölhozott. 1) Ugor *-ja* (finn *-ja*, *jä*) nom. agentis-képző (*antaja*, *eläjä*) | v.ö. indog. *-ja* (pl. *fluv-io*, zend *kairja* «wirkend»: *kar-machen*, lit. *gaidja* hahn: *gid-singen* || megjegyzem, hogy jóformán nem is *-j*, hanem *-g* az eredeti ugor alak, a mi az indogermán egyezést valamennyivel csökkenti (mert itt nem tudjuk a *j*-nek ilyen eredetét); — 2) *-ma* [*-ma*, *mä*] nom. actionis v. acti (*antama*, *elämä*) | v.ö. indog. *-ma* (szkr. *êma* gang: *i-gehen*, gör. *φλογο-*: *φλεγ-*, *γνάμη*: *γνο-*, *fama*: *fa-ri*): — 3. *-mine* (finn. *-minen*) n. act., pl. *lukeminen* das lesen | v.ö. *-man* a gör. *-μεναι* infinitivusban || megjegyzendő, hogy *-mine* (f. *minen*) nem ugor, hanem specialis finn képző, melynek töje egyébiránt *-mise*; — 4) *-na*, a finnben bizonyos igéktől képez n. actionist (*kiljuna* ordítás: *kilju-*, *kohina* zúgás: *kohise-*); meg a zürj. votj. infinitivus *-nä* végű | v. ö. *-na* v. *-ana* végűek: szkr. *bharana* das tragen, *ἵδονή*

freude ; germán infinitivus : gót *bairan tragen* ; — 5. -va (finn. -va, vä) nom. agentis : *antava, elävü* | v.ö. -va (szkr. *rišva* schädigend, *takva* eilend ; lat. *continuo-, assiduo, perpetuo*, szláv *laskavü* schmeichelnd : *laska-, chodivü* wandelnd : *chodi-*). — Hozzá adhatunk még : ugor. -d (finn. -da, dü) n. verbale (*juoda-* das trinken : inf. *juodakse*) | v. ö. indog. -ta part. perf. passivi (szkr. *da-ta*, lat. *dato* ; — ugor -sk frequ. igeképző | v. ö. indog. -sk praesens-képző, pl. *ga-ska-* (= szkr. *gačcha-* : *ga-* ire.) — Kétségtelen, hogy van bizonyos terjedelmű és fokú egyezés ugor és indogermán képzők közt. De mégsem építhetünk erre nyelvrokonságot, ha az egyezés jelentőségét jobban vizsgáljuk. Először is ezek az egyező képzők mind igen rövid szórészek, rendszeren egyetlen egy jellemző nyelvhanggal s már ennél fogva is csupa esetleges találkozáson is alapulhat igen könnyen az alaki egyezés. Mit bizonyít pl. az -m-féle nom. verbale ugor + indog. rokonság mellett, ha pl. a törökben is ugyanez található (-m, -ma, mü ; -mak, mük, pl. jakut *külüm* das lächeln *kül-*, osz. tör. *adım* lépés : *at-*) ; hasonlóképen szolgálhat a törökség -j, -n, -t, -s-féle nom. verbale-képzőkkel, s az ugor + indog. v-nek (melynek régibb ugor-alakja -b) ellenébe állíthatjuk a tör. -b nom. agentis és gerundiumot (praeteriti : tat. *barib-man* mentem). Másodszer meg számba veendő, hogy a képzők hajdani szóknak csonkult maradványai, s hogy ezek a szók az indogermán képzőkre nézve főleg névmások voltak, az az indogermánisták véleménye ugyan, de kivált a különböző funktiók fejlődésére nézve, be nem bizonyítható. De világos, hogy esetleg különböző szókból különböző csonkulás mellett ugyanazon alakú képző maradhatott meg ; hozzájárulhatott ily eredmény eléhozására a különböző hangváltozás is (pl. azt tudjuk, hogy ugor v- vagyis finn -va, vä eredetibb -ba, bü helyett való, de vajjon nem fejlődhetett-e az indog. -va, még az egységes indogermán alapnyelv ideje alatt, tessez -ga-ból?) S végre azt sem szabad felejtünk, hogy sok képzőnek igen tág, ingatag és határozatlan a funktiója, s hogy kivált az indogermán szóképzéstan a képzőfunktiók megállapításában gyakran nem elégít ki (ezt vallják a sok «többvítő» — stamm-erweiterungen-nek nevezett képzők). Látni való, hogy egyéb egyezés mellett is, a funktió részéről is vajmi könnyen csalódásba eshetünk.

Mindezekből következik, hogy a nyelvrokonság bizonyításában

a kezvés (vagy általában a grammatikai alak) egyes részleteinek egyezése nem lehet alapvető bizonyíték, oly kevésbé mint a névmások egyezése. A rokonításhoz kívánt nyelvényegyezés kimutatását mindenképen csak a tartalmas (fogalom-kifejező) szókincsen kell kezdeni; s ha e kutatásnak kielégítő eredménye mutatkozott, a grammatikai alakok (ide számítva a szóképzést is) egyezésének kimutathatósága és mennyire terjedése a rokonság távolságát vagy közelségét fogja eldönteni. Mert hiszen nagyon is képzelhető, hogy egyazon ősnyelvnek két vagy több sarjadéka csak az elválás után szerzette meg külön-külön grammatikai alakulását, vagy hogy erre nézve e nyelvek különböző eljárást követve egyszersmind egymástól eltérő morphologicus jellemet öltöttek.

Ámde hogy a szókincs-hasonlító kutatáshoz megint esetleges csalódások ellen a kellő vigyázattal és fölkészültséggel foghassunk hozzá, mindenek előtt arról kell megbizonyosodnunk, vajjon az illető összehasonlítandó nyelvek nem ellenkeznek-e egymással már a szóalkotás (azaz alapszó-alkotás) jellemző alapvonásaira nézve, melyek a nyelvhangoknak miképen való alkalmazására és kapcsolására s általában értékesítésére vonatkoznak. Mindezt röviden «szóalkotó eljárás»-nak nevezhetjük. Anderson hasonlító nyomozásának épen e részben gyenge az alapja, hogy az ugor és indogermán nyelvekre nézve nem keresett ily előleges megbizonyodást a szóalkotó eljárás azonossága iránt. Ő e nyelveknek csak morphologicus habitusát nézte (27. l.) s találta eléggé megegyezőnek, a mit, némi megszorítással, meg is engedünk; figyelmen kívül hagyta azonban a szóalkotó eljárást illető ily fontos eltéréseket, mint a milyen egyrészt az, hogy az indogermán alapnyelvben számos két mássalhangzós kezdetű szavak vannak, míg az ugor nyelvekben (úgy mint a többi altajiságban is) csak egy mássalhangzó lehet szókezdő; s másrészt az, hogy az ugor nyelvek vocalismusa (valamint a többi altajiságé is) alapjában két-osztályú (dualisticus) s így egészen más indoles-sel bír mint a három alaphangzóra reducálódó indogermán (*a, i, u*) vocalis-rendszer; a mely alapkülömbőség meg is látszik a további fejlődésen: amazon épült föl az ugor (illetőleg altaji) önhangzóilleszkedés (vocalharmonie), emezen támadt vocalis-erősbülés, mely egyszersmind a functio kitételét segíti. Lássuk mindjárt egy példán, milyen erős válaszfalat von pl. a szókezdetre vonatkozó szóalkotásbeli különbség a két nyelv-

sereg szókincese között, bár mennyire tűnjenek is föl hasonló részletek. Anderson a könyve végrészában egy ugor *kar-* «schneiden, hauen, etc.» igét fejteget, kiterjedt elágazásával, melynek részletes megfelelőit idézgeti az indogermánságból. E fejtegetések bírálataba most nem bocsátkozhatunk bele; csak azt jegyezzük meg, hogy a fölvett ugor *kar-* (*ker, kir-* stb.) igének egyes indogermán nyelvekben megfelelő *kar-* (stb.) igét az indogermán nyelvészet kénytelen *skar*-féle eredeti alakra vezetni vissza, mely csak egyes, kivált az európai ágbeli nyelvekben *kar*-vá kopott (s maga A. is idéz a *skar* alakhoz csatlakozókat: 158. l. *σκάλλω*, lit. *skelti*, germ. *skilja*; 258. l. *scribo*, szláv *skreb-* stb.); az ugor nyelvészet a maga részén nem jut ily eredményre; az, akárhogy feszíti meg magát, csak *kar*-féle eredeti alakot tud fölfedezni. Pedig az csak nem járja, hogy az indog. *skar*-nak s-jét, csupán csak hogy az ugor *kar*-val egyezőnek mondhassuk, üres előtétnek tartssuk. Az s-t az indogermán szóban az értelem lényeges kifejezőihez tartozó, s így *skar*, bár részben hasonló az ugor *kar*-hoz, de egészben mégis csak más szó. De ez esetben ez a fél hasonlóság is még szétfoszlik. Ugyancsak «schneiden, stb.» jelentéssel van indog. *skā-* és *skad-* is, s a tő- és gyök-bővítőkben nem szűkölködő indogermán nyelvészet még a *skar*-t is fölbonthatja, úgyhogy csak *ska-* marad mint a jelentés alapexponense, s ez természetesen még kevésbbé hasonló az ugor *kar* hoz, melyet az ugor nyelvészet föl nem bonthat.

Ha Anderson a szóalkotó eljárásra való ime kifejtett tekintetet nem mellőzi, bizonyosan nem fárasztotta volna magát az ugor és indogermán nyelvek eredménytelen rokonításával, hanem oda fordúlt volna, ha épen az ugor nyelvek további kapcsolatát kereste, a hol az ezekével azonos szóalkotás kínálkozott: az altaji nyelvcsoporthoz (török, mongol, mandsu, szamojed nyelvekhez). Hiszen ott találta volna azt is, a mi ugyan nem első dolog, de a mire oly nagy súlyt fektetett, az ugor névmások hasonmásait, és részben hívebbeket mintsem az indogermán nyelvekben. És nem lett volna kénytelen az ugor *kar-* igét indog. *skar*-val féretni össze: mert ajánlkoznak melléje pl. a törökben: *kirk-* scheren, abscheren (meg: csuvas *kart-* einkerben, *γir-* hobeln, scheren; jakut. *kärd-* hauen, hacken, fällen; *kärdis* einschneitt, furche; *kirij-* zuschneiden, *kirbā-* in stücke schlagen v. schneiden; *zoruj-* aufwühlen, pflügen) | mongol (burjat): *kerše-* (m. *kerči-*) zerschneiden;

zarul (m. *zarorul*) schabinstrument, hobel; m. *zaro*-kratzen, schaben; *zarma* feingehacktes fleisch; *kiro*- in kleine stücke schneiden; *kirbe*- ebnen, abschaben; *kirya*- scheren; *zorca* scharf | mandsu (tunguz): *kargi*- abschneiden, hobeln; *kerci*- (tung. *kürti*-) schlachtvieh zerschneiden; *giri*- glatt schneiden, beschneiden (t. *giri*-); tung. *kerga*- scheren.

De itt már kérdeznünk kell, mily nézete van tehát Andersonnak az altaji csoportoknak az ugor nyelvekhez való viszonyáról? Mert azt természetesen tudja ő is, csak úgy mint mi, hogy a nyelvtudomány eddigelé ezek köréhez számította az ugor nyelveket. Megtudjuk ebbeli nézetét könyve elején (12. l.). «Én, azt mondja, korántsem vonom kétségbe annak lehetőségét, hogy valamennyi altaji nyelvek szorosabban egybetartozzanak, s igen jól tudom, hogy kivált Schott ilyen rokonság bizonyítására igen sok anyagot szerzett össze; sőt megengedem, hogy igen sok jelensége főlvételt ajánlani látszik (für diese hypothese zu sprechen scheint) s hogy különösen a szamojed és tatár nyelvekben sok szó van, a mely azonjelentésű finn szókkal alkalmasan egynek tekinthető (welche . . sehr wohl identisch sein könnten): de mindazonáltal ahhoz kell ragaszkodnom, hogy e rokonsági kérdés még csak nyílt kérdésnek tekintendő». — Mi e nézetet különösnek találjuk, mert Anderson nem cselekedte azt, a mit, ily nézet mellett, neki okszerűen tenni kellett. Megvallja, hogy az ugor és indogermán nyelvek közt nem nyílt tér van, melyen át, minden akadály nélkül, vezetheti rokonítását. Megengedve, hogy az altaji csoportok egybetartozása még nincs módszeresen szigorúan bizonyítva, de félig-meddig mégis csak bizonyítva van az, úgy hogy ő maga is annak lehetőségét kénytelen elismerni. Kellett tehát e lehetőséggel előbb tüzetesen foglalkoznia, s azt semmisnek bizonyítania, mielőtt az ugor nyelveknek egy egészen más, kevésbé hasonló alkotású nyelvcsaláddal való egybefűzését megkíséرتette volna. Élhetett volna e tekintetben épen Böhntlingk tanácsával, kit ő mint tekintélyt idéz, mint a ki ugyanis az összes altaji csoportok egybetartozását kérdésesnek nyilatkoztatta. De Böhntlingk nem az altaji csoportok egybetartozása ellen szól, hanem ez egybetartozás bizonyos szorosabb fokát mondja még be nem bizonyítottnak¹⁾; egyébként a

¹⁾ «Wenn herr Schott... nichts anderes beabsichtigte, als durch ein massenhaftes zusammentragen verwandt scheinender wörter und wurzeln

nyomozási teendőkre vonatkoznak ezen szavai, melyeket mi is mint aranyiszavú utasítást, régen elfogadtunk és követünk («Sprache der Jakuten» [megjel. 1851-ben], Einleitung XXXVI. 1.):

«Tekintve a távolságot, melyben a különböző altaji nyelvek egymáshoz állanak (nyilván «nyelv-csoportokat» ért), (hiszen a számnevek sem egyezők már): mindenek előtt szükségesnek látom, hogy mindegyik csoport (nála: «familie») egyes tagjait minden irányban gondosan átkutassuk s azután az összes tagok összehasonlításával a még osztatlan nyelvcsoport gyökszavainak és grammatikai végzeteinek eredeti alakjait határozzuk meg. De egészen hibásnak kell tartanom, ha valaki, úgy mint Schott úr legújabb munkájában teszi, hozzá fog finn-tatár gyökszók egybehasonlításához, mielőtt még egyik csoportot is pontosan átkutatta volna; — ha valaki az egyik csoport valamely tagjából összevet egy szót egy másik csoportbeli egyes nyelv szavával, meg sem gondolva mily keveset ér az ily úton nyert egyezés, ha egyszersmind nincs kimutatva, hogy a hasonlított szavak egyúttal az illető csoportokbeli alapalakokat teszik vagy ezekhez igen közel állanak; — ha továbbá az összetett szók alaki eltéréseit nem az egyes csoportra, illetőleg ennek egyes tagjára nézve érvényes hangtvényekre iparkodunk visszavezetni, hanem akármelyik csoportban vagy csoportnak tagjában minden akárhol észrevett hangváltozást lehetségesnek, sőt egészen természetesnek tartunk; — ha valaki mindjárt kész a gyökszók elvonására, még mielőtt a végzetről (képzésről) tud számot adni, s a (hamarosan elvont) gyökszokat nem csak altaji nyelvekbeliekkel, hanem egyszersmind sinai, tübeti, sémi és indogermán gyökszokkal veti egybe, a hasonló hangzásból „majdnem szükségképen“ azonos eredetüket következtetvén».

Ime Böhlingk nem ajánlja bármily altaji nyelvnek más családbeliekkel, pl. az indogermán nyelvekkel való egybevetését. De követeli a nyelvkutató és összehasonlító nyomozásnak fokozatos, módszeres haladását, mely az egyes nyelvből kiindulva közvetlenül csak a legközelebbi rokonokat öleli föl, mindig és mindenben

---

es wahrscheinlich zu machen, dass die ural-altajischen sprachen in einem näheren verwandtschaftsverhältniss zu einander als zu anderen sprachen stehen, so muss man wol eingestehen, dass er sein ziel erreicht habe» (Jak. Sprache, Einl. XXXV.).

a szűkebb és szélesebb körű sajtóságek gondos megfigyelésével és számbavételével; s az előző munkát sikeréhez köti a nyelvhasznítás további kiterjesztését.

Tekintettel a kifejtett elvekre, meg is mondhatjuk, miért nincs még szigorúan, módszeresen bizonyítva valamennyi altaji csoportok egybetartozása. Egyszerűen azért, mert az egyes csoportokra vonatkozó nyomozások jelen állása még meg nem engedi, hogy e bizonyításhoz tüzetesen hozzá fogjunk. Anderson az ugor nyelvekre nézve már készlet lát, a hol voltaképen csak kezdet van. Utal (25. l.) Donner hasonlító szótárára meg az én m.-ugor szótáramra, melyben már több száz szón az ugor alapalak meghatározása meg van kísértve. Ez bizony még nem elég az ugor alapnyelv rekonstruálásához; nem tekintve hogy Donner az enyimtől valamennyire eltérő módszert követ, egyik szótár sincs még teljesen befejezve, s e munkák befejezése után, a sok meghányásvetésen és megrostáláson át leendő, ideiglen elfogadható végmegállapítás még szintén fog egy kis időbe telni. S így az előzetes munkálatok tekintetében is Anderson kísérletét, ha bár nem az indogermán nyelveket, hanem valamely altaji csoportnak az ugorsággal való rokonítását tűzte volna ki magának, ez idő szerint még korainak, hamarkodottnak kell mondanunk.

Egyébiránt hogy Anderson az ugor + indogermán rokonság vallásába oly erősen belehevült, annak némileg abban is lehet az oka, hogy kivált a déli-ugor ág, különösen a finn nyelvnek indogermán, még pedig nem csak germán, hanem letto-szláv nyelvekkel való kölcsönvételi viszonyát nem nézte elég elfogúlatlanúl. Ő nagyon is vonakodik a kölcsönvétel elfogadásától, s inkább rokonsági jelenségnek veszi az illető szóegyezeit, vagy legfeljebb a szomszéd nyelvnek bizonyos átídomító hatását veszi föl. Ily esetben az óvatos eljárás az volna, hogy a kölcsönvét gyanujába eső szókat a rokonságek bizonyításában egészen mellőzzük. Ámde hogy jelesen a finn nyelv sokat vett a letto-szlávágtól is (vagy ha tesszik, részint egy árja indogermán ágtól), eleve is kétségtelennek látszik, ha elgondoljuk milyen fontos szerepű egyes idegen szókat találunk a finnben, a melyek kölcsönvételére még szükség sem volt. Ilyen pl. finn *hambasa* (= lit. *žambas*) «dens» (az eredeti ugor szó *pii*, de már nem «dens» jelentéssel) v. *tyttäre* = mord. *tejter*, *tejter* és *stir* «filia». A hol ilyen lehet, ott bizonyosan több is van

s igen ohajtandó, hogy mielőbb valaki e kölcsönvételi viszony tisztázásával olymódon foglalkozzék, mit Thomsen a germán-finn kölcsönvételekkel.

Ha e szerint Anderson munkáját egészben véve célja tévesztettnek kell is mondanunk, mégis szívesen megvalljuk, hogy azt nagy érdekeltséggel végig olvastuk. Minduntalan akad benne egy vitató vagy újat állító észrevétel, a mely figyelmünket leköti, meg egyes hosszabb kitérések is fordulnak elé, melyek majdnem egészen az ugor nyelvtéren belül mozognak, csak ritkán indogermán czélzások által zavarva. Fönntartva, hogy munkájának egyes részleteivel még más alkalommal foglalkozzunk tüzetesen, itt végül csak még abbeli ohajtásunkat fejezzük ki, hogy szerző jeles készségét és fáradságbíró nyomozó hajlamát majd biztosabb sikerrel, egy jobban meghatárolt kutatási téren érvényesítse. Örömmel üdvözöljük munkatársúl, ha ilyen térnek a belső ugor nyelvészetet választja, a melyre eddigi sok tanulmánya szerint leginkább hivatva volna.

BUDENZ JÓZSEF. -

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA

kiadásában megjelent és saját könyvkiadó-hivatalában (Budapest, Akadémia épületében) valamint a könyvtáraknál kapható:

RÉGI MAGYAR KÖNYVTÁR.

Az 1531—1711 megjelent magyar nyomtatványok könyvészeti kézikönyve.

Irta

SZABÓ KÁROLY.

Nagy 8-rét, 47 iv. Ára füzve 4 frt.

E monumentalis munka nemzeti irodalmunk történetére nézve rendkívüli fontossággal bír. Csaknem húsz évi kitaró buvárkodás és adatgyűjtés eredménye az. Szerző, az ország egyik szelétől a másikig néhány száz könyvtárban nem csak a czimtarakat, hanem magukat a könyveket is gondosan átforgatta. Nem egyedül a czimmásokat adja, hanem pontosan közli a nyomtatás helyét, évét, a könyv alakját, a levelek vagy lapok számát a lehetőség szerint, kinyomozza névtelenül vagy álnév alatt kiadott könyvek szerzőit, kideríteni törekszik a hely és név nélkül megjelent munkák nyomtatási helyét és idejét stb. A hol szükségét látja, leírásaihoz jegyzeteket csatol, sok jellemző és érdekes idézetet közöl, utal a forrásokra, honnan az illető munkáról részletesebb felvilágosítás merithető, **szóval nem egyszerű czimtárt, hanem példás szorgalommal és ritka szakismerettel földolgozott vezérkönyvet ir az 1531—1711. évek között nyomtatásban megjelent egész magyar irodalomhoz.** Hirdeti, hogy nemzeti életünk leggyászosabb kora is mily erőteljes és virágzó irodalmat tudott teremteni, s szembetűnővé teszi irodalomtörténeti ismereteink örvendetes gyarapodását. Mert míg e század elején Sándor István, hasonló irányú munkájában, ugyanazon időszakból csak 990 magyar nyomtatványt sorolt fel, Szabó Károly fáradhatatlan és szerencsés kutatásai e számot majdnem megkétszerezték.

E munka nélkülözhetlen minden könyvtárban, akár magányos, akár nyilvános legyen az, s nélkülözhetlen minden oly mivelt vagy szakemberre nézve, ki nemzeti irodalmunk tanulmányozásával komolyan foglalkozik.

RÉVAI MIKLÓS ÉLETE ÉS MUNKÁI.

Irta

BÁNÓCZI JÓZSEF.

Ára 2 frt 60 kr.

Az akadémiai könyvkiadó vállalat pártolói számára (diszkötésben) 1 frt 80 kr.

Ezen irodalomtörténeti monographia az Akadémia utolsó nagygyűlésén a Horváth Mihály és Fraknoi Vilmos által kitűzött 100 arany pályadíjjal jutalmaztatott. A hivatalos jelentés így szól:

«Minden tekintetben jeles mű. Egyaránt biztos kézzel rajzolja Révaiban az embert, költőt és nyelvészt. Sok új adatot hoz napfényre, nem egy elfogadottat megegyezően; fejtegetései alaposak s a tényeket és eszméket gyakran helyezi új világításba. Különösen sikerült részek Révai nyelvtörténeti és nyelvhasonlító irányának jellemzése, viszonya a nyelvújításhoz, Versegly méltatása stb. A kornak nagy vonásokkal rajzolt politikai, társadalmi, irodalmi és tudományos háttéréből plasztikailag emelkedik ki Révai alakja, s úgy szólva előtűnik fejlődik. Szerző ritka tárgyilagossággal leplezi föl hőse erkölcsi és szellemi bensőjét. Oly kevéssé pusztá dicsőítője, mint kritikusa. Nagy mérséklettel és biztos tapintattal vegyíti alakján a fényt és árnyat s elevenen tünteti föl legjellemzőbb sajátosságait. Előadása vonzó, compositiója természetes és művészi: egyszóval a tartalom alaposságával a forma művészete egyesül a siker nem közönséges fokán, s így **túlás nélkül elmondhatni: e mű irodalmunknak valóságos díszére válik.**»

A M. TUD. AKADÉMIA NYELVÉSZETI KIADÁSAI.

Kaphatók a M. T. Akadémia könyvkiadó hivatalában Budapesten (Akadémia-épület) s minden hazai könyvtárban:

NYELVTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK. Kiadja a M. T. Akadémia Nyelvtudományi Bizottsága. Szerkeszti Hunfalvy Pál. I—XIV. köt. 42 füzetben. 1862—1878. (8-adrét 420 iv.) Ára egy 14 kötetből álló teljes példánynak 24 forint. Egy-egy kötetnek különvéve 3 forint. Az I-ső és X-dik kötet külön nem adatik.

NYELVEMLÉKTÁR. Régi Magyar Codexek és Nyomatványok. Kiadja a M. Tud. Akadémia Nyelvtudományi Bizottsága. Szerkesztik: Budenz József, Szarvas Gábor és Szilády Áron. I—VI. kötet. 1864—78. 8-adrét. Együtt megrendelve . . . . . Ára 10 frt.

Egyenkint:

- I. kötet. Bécsi Codex. Münchener Codex. Közzéteszi: Volf György (XXX. és 381 l.) . . . . . Ára 2 frt.
- II. kötet. Weszprémi C. — Peer C. — Winkler C. — Sándor C. — Gyöngyösi C. — Thewrewk C. — Kriza C. — Bod C. Közzéteszi: Volf György. (XVIII és 406 l.) . . . . . Ára 2 frt.
- III. kötet. Nagyszombati C. — Szent Domonkos C. — Virginia C. — Közzéteszik: Komáromy L. és Király P. (IV. és 345. l.) . . . . . Ára 2 frt.
- IV. V. kötet. Érdy Codex 2 kötetben. Közzéteszi Volf György. 1876—77. I. fele. XIX és 487 lap. — II. fele. 532 lap. . . . . Ára 4 frt.
- VI. kötet. Tihanyi Codex. Kazinczy Codex. Horvát Codex. Közzéteszi: Volf György. 1879. XVIII és 359 lap . . . . . Ára 2 frt.
- RÉGI MAGYAR NYELVEMLÉKEK.** I. Halotti Beszéd. Régi Biblia, Buda-1838. 5 ft. — II. Kinizsi Pálné imakönyve. Vegyes m. iratok. Buda, 1840. 2 frt. — III. Tatrosi Biblia. Vegyes m. iratok. 1842. 2 frt. — IV. 1. Guarycodex. Buda, 1841 . . . . . Ára 1 frt.
- RÉGI MAGYAR KÖLTŐK TÁRA.** (Corpus poetarum.) Szerkeszti Szilády Áron. I. kötet. Codexbeli versmaradványok . . . . . Ára 2 frt.
- RÉGI MAGYAR NYELVÉSZEK** Erdősitől Tsétsijg. (Corpus Grammaticorum linguae Hungaricae veterum.) Kiadta Toldy Ferencz Ára 2 frt.
- REGULY ANTAL HAGYOMÁNYAI.** A Vogul föld és nép. Kidolgozta Hunfalvy Pál. . . . . Ára 2 frt.
- A KONDAI VOGUL NYELV.** Irta Hunfalvy Pál. (Nyelvtudom. Közl. IX. köt.) . . . . . Ára 3 frt.
- ERDEI- ÉS HEGYI-CSEREMISZ SZÓTÁR.** (Vocabularium eremissicum utriusque dialecti.) Budenz József. (A Nyelvt. Közlemények IV. kötetéből) . . . . . Ára 50 kr.
- MAGYAR-UGOR ÖSSZEHAONLÍTÓ SZÓTÁR.** Irta Budenz József. I.—IV. füzet. (1—46 iv) 1873—79. 8-adrét. Egy-egy füzetnek . . . . . Ára 1 frt.
- A MAGYAR IGEIDŐK.** Irta Szarvas Gábor . . . . . Ára 1 frt.
- A HELYES MAGYARSÁG ELVEI.** Irta P. Thewrewk Emil. Ára 1 frt.
- A MAGYAR NYELVUJÍTÁS** óta divatba jött idegen és hibás szólások bírálata. Irta Imre Sándor . . . . . Ára 1 frt 50 kr.
- MAGYAR-TÁJSZÓTÁR.** Buda 1838. . . . . Ára 2 frt.
- KALEVALA.** A finnek nemzeti eposza. Fordította Barna Ferd. Ára 1 frt.
- ABUSKA.** Csagatájtörök szógyűjtemény. Vámbéry Á.-tól . . . . . Ára 40 kr.
- KAZÁNI-TATÁR NYELVTANULMÁNYOK.** Irta Sz. Bálint Gábor. I. füzet. Kazáni-tatár szövegek. 8-rét. 1875. 170 lap. II. füzet. Kazáni-tatár szótár 8-rét. 1876. 178 lap. III. füzet. Kazáni-tatár nyelvtan 8-rét 1877. Egy-egy füzetnek . . . . . Ára 1 frt.
- ÉRTEKEZÉSEK A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.** Kiadja a M. Tud. Akademia. Az I. osztály rendeletéből szerkeszti Gyulai Pál, osztálytitkár.
  - I. k. (1—11. sz.) 1867—68. Ára 2 frt 20 kr.
  - II. k. (1—12. sz.) 1869—72. Ára 1 frt 80 kr.
  - III. k. (1—11. sz.) 1872—73. Ára 1 frt 80 kr.
  - IV. k. (1—10. sz.) 873—74. Ára 2 frt — kr.
  - V. k. (1—10. sz.) 1875—76. Ára 3 frt — kr.
  - VI. k. (1—10. sz.) 1876—77. Ára 2 frt 50 kr.
  - VII. k. (1— 8sz.) 1877—78. Ára 1 frt 90 kr.